

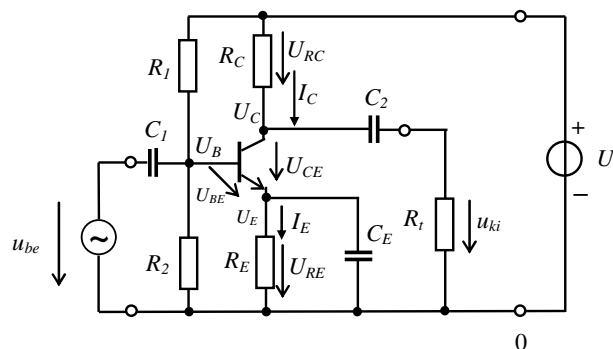
4.6. TRANZISZTOROS ERŐSÍTŐ ALAPKAPCSOLÁSOK

A tranzisztoros erősítő kapcsolások jellemzője: a bemenetükön a munkaponti értékekre szuperponált kismértékű változás a kimenetükön a munkaponti értékek körül változó felerősített jelet eredményez. Mivel a tranzisztor nemlineáris elem, az alakhű jelátvitel csak a munkapont kis környezetében valósul meg, ezt nevezik a tranzisztor kisjelű (lineáris) működésének. Kisjelű üzemmód esetén a vezérlőjel csak akkora változást eredményez a munkapont környezetében, amelyre még lineárisnak tekinthető a működés.

4.6.1. Közös emitterű váltakozó feszültségű erősítő kapcsolás

Bipoláris tranzisztoros közös emitterű váltakozófeszültségű erősítő kapcsolási rajza látható 4.18. ábrán.

A vezérlő generátor és az erősítő közé iktatott C_1 , valamint a kimenet és a terhelés közé kapcsolt C_2 csatolókapacitátor az egyenáramú jelet leválasztja, így a bemeneti jel esetleges egyenáramú összetevője nem változtatja meg a már beállított munkaponti értékeket, a terhelésre pedig csak a kimeneti jel változása jut.

4.18. ábra. Közös emitterű erősítő kapcsolás.

A kapcsolás R_E emitter ellenállása a negatív soros áram visszacsatolás révén kompenzálja a hőmérsékletváltozás hatását, ugyanakkor a vezérlőjel hatását is csökkenti, ezáltal rontja az erősítés paramétereit. A vezérlőjelre megszüntethető a visszacsatolás az emitter ellenállással párhuzamosan kapcsolt C_E emitter hidegítő kondenzátorral. A kondenzátorok egyenfeszültségre szakadásként viselkednek, és úgy kell megválasztani az értéküket, hogy a kapcsolás működési frekvenciáján a változásokra rövidzárként működjenek.

A kapcsolás működése

A bemeneti vezérlőfeszültség legyen szinuszos hullámformájú feszültség.

Ha a vezérlőfeszültség 0-ról pozitív irányba változik:

- mivel a C_I kondenzátor a működési frekvencián rövidzár
- a tranzisztor U_B bázisfeszültsége a munkaponthoz képest a vezérlőjel értékével nagyobb lesz
- az emitter feszültsége nem változik, mert a C_E kondenzátor a munkaponti emitter feszültségre feltöltött feszültségforrás, így az U_{BE} bázis-emitter feszültség is a vezérlőjel értékével lesz nagyobb
- a nagyobb U_{BE} bázis-emitter feszültséghez nagyobb I_B bázisáram tartozik, a tranzisztor a munkaponthoz képest jobban kinyit
- nagyobb lesz az $I_E = (1+B)I_B$ emitteráram és az $I_C = BI_B$ kollektoráram
- a nagyobb kollektoráram nagyobb U_{RC} feszültséget hoz létre az R_C munkaellenálláson
- a tranzisztor kollektorának U_C feszültsége csökken a munkaponti értékhez képest a megnövekedett U_{RC} feszültség miatt, mivel $U_C = U_t - U_{RC}$ és az U_t tápfeszültség állandó
- a C_2 csatoló-kondenzátor az U_C kollektor feszültség munkaponti egyenfeszültség-összetevőjét leválasztja, így a terhelő ellenállásra csak a kollektor feszültség változása jut.

Ha a bemeneti feszültség 0-ról negatív irányban változik:

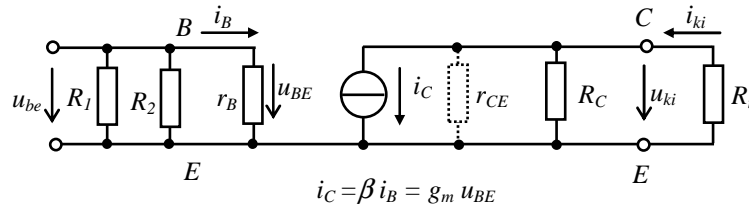
- a vezérlőjel a tranzisztort a zárás irányába viszi, az I_C kollektoráram csökken
- a munkaellenállás feszültsége $U_{RC} = I_C R_C$ csökken
- a tranzisztor kollektorának U_C feszültsége növekszik a munkaponti értékhez képest
- a kimeneti feszültség növekszik.

Megállapítható, hogy a vezérlőfeszültség szinuszos függvény szerinti változásának hatására megnövekedett amplitúdójú, ellenkező fázishelyzetű szinuszos feszültség lesz a kimeneten. A közös emitterű váltakozófeszültségű erősítő fázist fordít.

Az erősítőkapcsolás üzemi jellemzőinek meghatározásához a kapcsolás fizikai, kisjelű helyettesítő képe nyújt támpontot.

Kiindulásként a kapcsolás munkapontja már beállított, csak a változások figyelembe vételével történik a kisjelű helyettesítő kép meghatározása a fizikai működés alapján.

A változásokra a csatolókkondenzátorok, az emitter hidegítő kondenzátor és az egyenfeszültségű tápforrás rövidzárnak számít, a tranzisztor az előző fejezetben leírt kisjelű helyettesítő képével modellezhető. Ennek figyelembevételével a közös emitterű erősítő kapcsolás kisjelű helyettesítő képe a 4.19. ábrán látható.

4.19. ábra. Közös emitterű erősítő kapcsolás kisjelű fizikai helyettesítő képe

A kapcsolás feszültségerősítési tényezője:

$$A_u = -\frac{u_{ki}}{u_{be}} = \frac{i_C \cdot (R_C \times R_L)}{u_{BE}} = -\frac{g_m u_{BE} (R_C \times R_L)}{u_{BE}} = -g_m (R_C \times R_L) \quad (4.41)$$

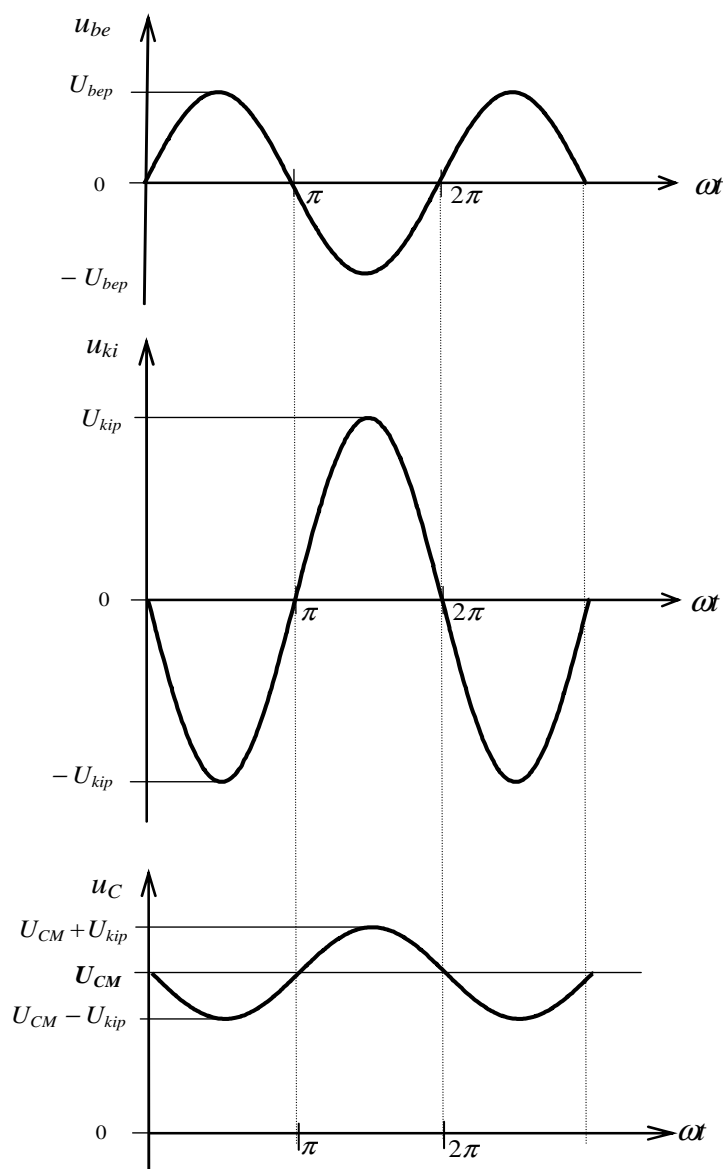
A kapcsolás bemeneti ellenállása:

$$R_{be} = \frac{u_{be}}{i_{be}} = \frac{u_{be}}{\frac{u_{be}}{R_1 \times R_2 \times r_B}} = R_1 \times R_2 \times r_B \cong (R_1 \times R_2) \times \beta r_E \quad (4.42)$$

A kapcsolás kimeneti ellenállása:

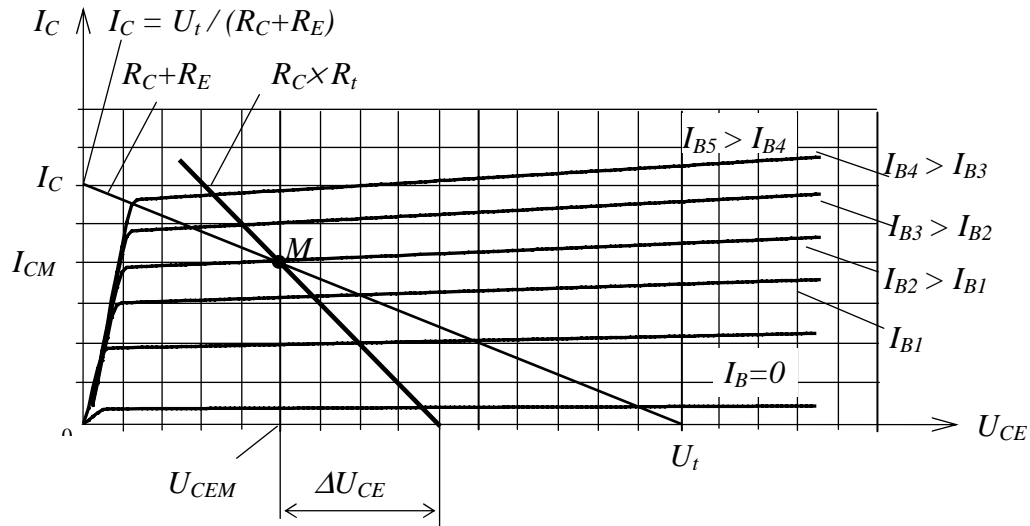
$$R_{ki} = -\frac{u_{kii}}{i_{kir}} = -\frac{-i_C (R_C \times r_{CE})}{i_C} = R_C \times r_{CE} \approx R_C, \quad (4.43)$$

mivel r_{CE} értéke $M\Omega$ nagyságrendű, a $k\Omega$ nagyságrendű R_C ellenállással párhuzamosan kapcsolva értéke elhanyagolható.

4.20. ábra. Bipoláris tranzistoros közös emitterű AC erősítő feszültség-időfüggvényei.

A vezérlőjel hatására kialakuló munkapont nem az egyenáramú munkaegyenestől változik, mert a hidegítő kondenzátor a változás szempontjából rövidre zárja az emitter ellenállást. A vezérlés hatására a kimeneti feszültség változása a kollektorellenállás és a terhelőellenállás párhuzamos eredőjén, a váltakozó áramú munkaegyenestől jön létre.

4.21. ábra. Váltakozó áramú munkaegyes szerkesztése

A szinuszos vezérlőfeszültség minden félperiódusban egyszer 0 értékű, ilyenkor a munkapontba kerül a kimeneti feszültség, így a munkapont közös pontja mindkét munkaegyesnek. Mivel az Ohm törvény a változásokra is érvényes, így a váltakozó áramú egyenes egy másik pontja a

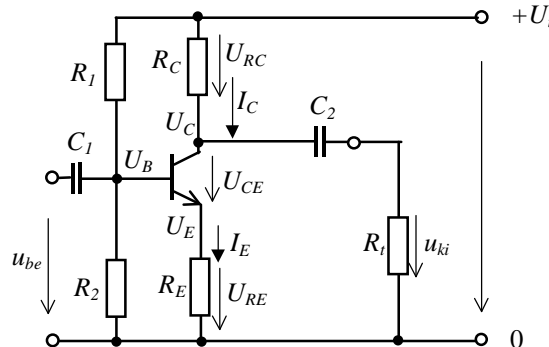
$$\Delta U_{CE} = \Delta I_C (R_C \times R_i) \quad (4.44)$$

összefüggéssel határozható meg. A ΔI_C kollektoráram változás értékének a munkaponti kollektoráram értékét célszerű választani.

A váltakozó áramú munkaegyes szerkesztése a 4.21. ábrán látható.

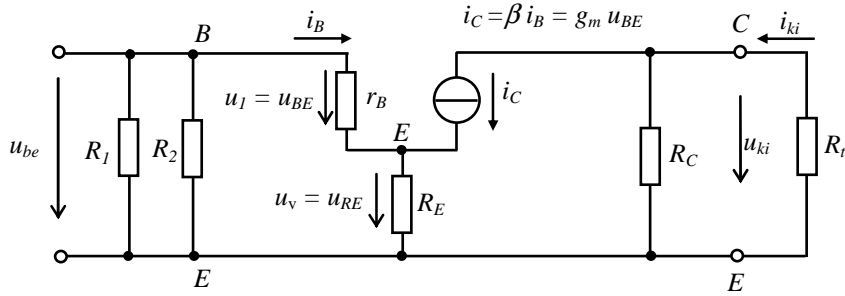
4.6.1.1. Közös emitterű váltakozó feszültségű erősítő kapcsolás emitterkörü negatív visszacsatolással

A közös emitterű kapcsolásból a C_E hidegítő kondenzátort elhagyva, nemcsak a munkapontra, hanem a vezérlésre is érvényesül a soros negatív áram visszacsatolás hatása. Az erősítőjellelmezők értékét a visszacsatolás megváltoztatja.

4.22. ábra. Közös emitterű AC erősítő kapcsolás emitterkörü negatív visszacsatolással

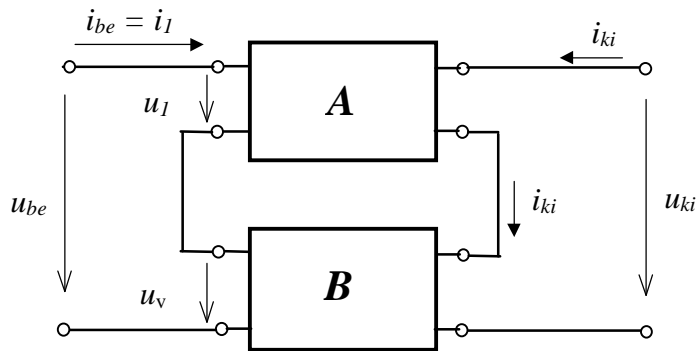
A kapcsolási rajz alapján a kisjelű helyettesítő kép:

4.23. ábra. Emitterkörben visszacsatolt közös emitterű erősítő
kisjelű fizikai helyettesítő képe.

A tranzisztor i_C kollektorárama az R_E emitterellenálláson létrehozza az $u_v = u_{RE} = i_C \cdot R_E$ visszacsatolt feszültséget, amely az $u_I = u_{BE}$ feszültséggel sorba kapcsolódik: összegük az u_{be} bemeneti feszültség.

Ez a kapcsolás SOROS-ÁRAM visszacsatolást valósít meg.

4.24. ábra. Soros áram visszacsatolás tömbvázlata.

A visszacsatolt rendszer eredő erősítése:

$$A' = \frac{A}{1 + AB} \quad (4.45)$$

A soros áram visszacsatolás célszerű erősítése:

- az „A” erősítő erősítő admittanciája:

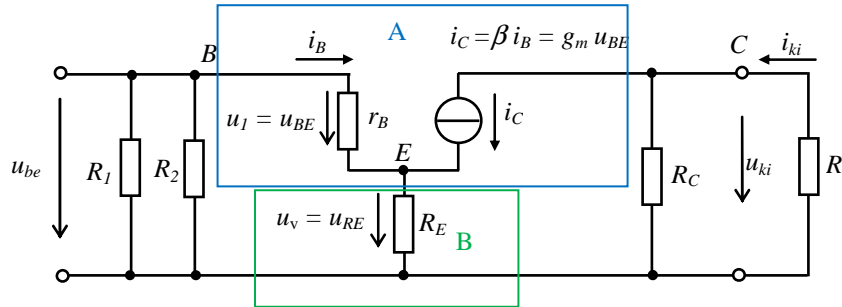
$$A_Y = \frac{i_{ki}}{u_1} \quad (4.46)$$

- az „B” erősítő erősítő impedanciája:

$$B_Z = \frac{u_v}{i_{ki}} \quad (4.47)$$

A soros áram visszacsatolás célszerű hurokerősítése:

$$H = A_y B_z. \quad (4.48)$$

4.25. ábra. Emitterkörü negatív visszacsatolású közös emitterű erősítő kisjelű helyettesítő képe

Az „A” erősítő kimeneti jele: $i_{ki} = i_C$, bemeneti jele: $u_{be} = u_1$, erősítő admittanciája:

$$A_y = \frac{i_{ki}}{u_1} = \frac{i_C}{u_{BE}} = \frac{g_m u_{BE}}{u_{BE}} = g_m \quad (4.49)$$

A „B” erősítő kimeneti jele: $u_v = u_{RE}$, bemeneti jele: $i_{be} = i_C$, erősítő impedanciája:

$$B_z = \frac{u_v}{i_{ki}} = \frac{u_{RE}}{i_{ki}} = \frac{i_C R_E}{i_C} = R_E \quad (4.50)$$

A kapcsolat célszerű hurokerősítése:

$$H = A_y B_z = g_m R_E \quad (4.51)$$

A visszacsatolt erősítő eredő feszültségerősítése:

$$A'_u = \frac{A_u}{1 + A_y B_z} = \frac{A_u}{1 + g_m R_E} \quad (4.52)$$

A visszacsatolatlan rendszer feszültségerősítése:

$$A_u = -g_m (R_C \times R_t) = -\frac{(R_C \times R_t)}{r_E} \quad (4.53)$$

ahol g_m a tranzisztor meredeksége, amelynek reciproka a transzfer karakterisztikán definiált r_E dinamikus ellenállás:

$$g_m = \frac{1}{r_E}. \quad (4.54)$$

Az eredő rendszer feszültségerősítése:

$$A'_u = \frac{A_u}{1 + A_y B_z} = \frac{-g_m (R_C \times R_t)}{1 + g_m R_E} = -\frac{\frac{(R_C \times R_t)}{r_E}}{1 + \frac{R_E}{r_E}} = -\frac{\frac{(R_C \times R_t)}{r_E}}{\frac{r_E + R_E}{r_E}} = -\frac{(R_C \times R_t)}{r_E + R_E} \quad (4.55)$$

Az r_E dinamikus ellenállás általában nagyságrenddel kisebb az emitter ellenállásnál, így elhanyagolható, ekkor a feszültségerősítés az

$$A'_u \cong -\frac{(R_C \times R_t)}{R_E} \quad (4.56)$$

összefüggéssel számítható.

A visszacsatolás a bemeneti ellenállást is megváltoztatja az

$$R'_{be} = R_{be}(1 + H) \quad (4.57)$$

mértékben.

Az „A” erősítő bemeneti ellenállása: $R_{be} = r_B$, amely a visszacsatolás hatására

$$R'_{be} = r_B(1 + H) \quad (4.58)$$

mértékben változik.

A célszerű hurokerősítést behelyettesítve:

$$R'_{be} = r_B(1 + g_m R_E). \quad (4.59)$$

A g_m meredekség behelyettesíthető

$$g_m \cong \frac{1}{r_E} \quad (4.60)$$

alakban, az r_B kifejezhető

$$r_B \cong \beta r_E \quad (4.61)$$

formában. Ezeket a 4.59 összefüggésbe behelyettesítve, az átalakítások után az erősítő eredő bemeneti ellenállása:

$$R'_{be} = \beta r_E \left(1 + \beta \frac{R_E}{r_E} \right) = \beta(r_E + R_E) \quad (4.62)$$

összefüggéssel határozható meg.

Ezzel a bemeneti ellenállással párhuzamosan kapcsolódnak a bázisosztó ellenállásai, így a kapcsolás eredő belső ellenállása:

$$R_{be} = (R_1 \times R_2) \times \beta(r_E + R_E) \quad (4.63)$$

összefüggéssel határozható meg.

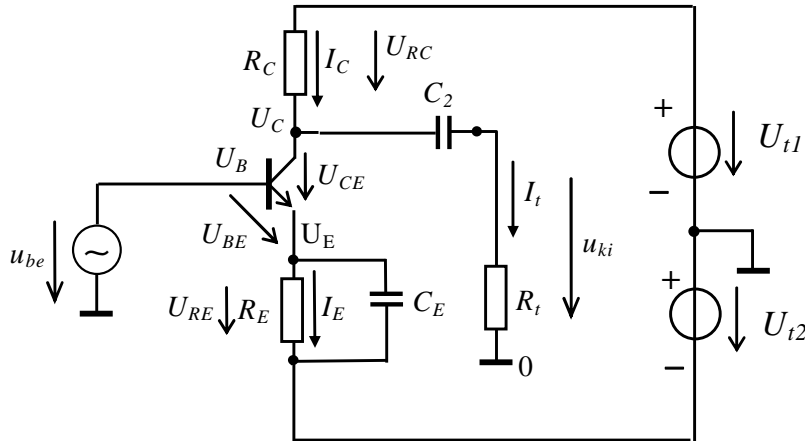
A kimeneti ellenállásra az u.n. belső visszacsatolás nem hat, így értéke megegyezik a visszacsatolatlan rendszer kimeneti ellenállásával:

$$R_{ki} \approx R_C \quad (4.64)$$

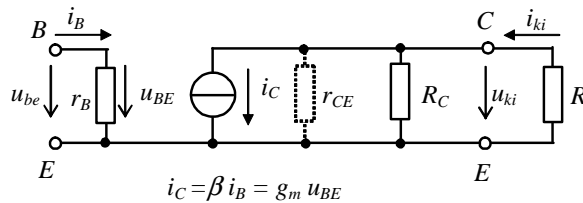
Két tápfeszültséges munkapont beállítású közös emitterű AC erősítő kapcsolás

A két tápfeszültséggel beállított munkapontú erősítő váltakozó áramú működése azonos az egy tápfeszültséggel rendelkező kapcsolás működésével.

4.25. ábra. Két tápfeszültséggel beállított munkapontú
váltakozó áramú erősítő kapcsolási rajza

A kapcsolás kisjelű helyettesítő képe látható a 4.26. ábrán.

4.26. ábra. Két tápfeszültséggel beállított munkapontú,
váltakozó áramú erősítő kisjelű helyettesítő képe

A kisjelű helyettesítő kép alapján kapcsolás erősítő jellemzői meghatározhatók.

Feszültségerősítési tényező:

$$A_u = -g_m(R_C \times R_L) = -\frac{R_C \times R_L}{r_E} \quad (4.65)$$

Bemeneti ellenállás:

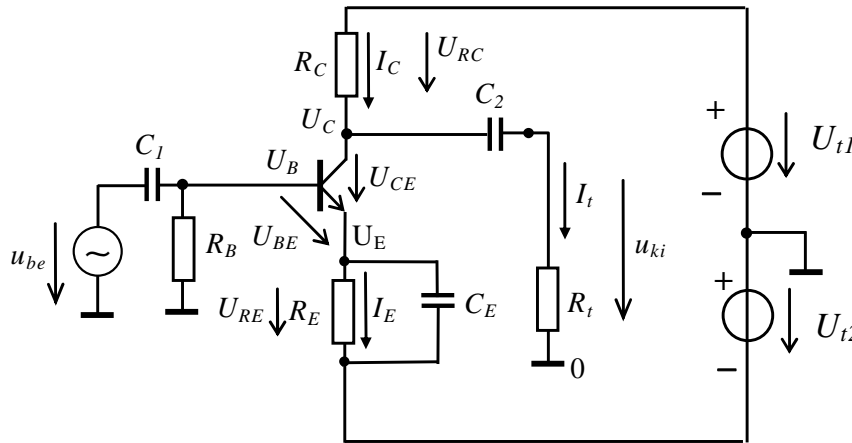
$$R_{be} \approx r_B = \beta r_E \quad (4.66)$$

Mivel a kapcsolás nem rendelkezik bázisosztóval, így a bemeneti ellenállás a tranzisztor r_B bemeneti dinamikus ellenállásával egyezik meg.

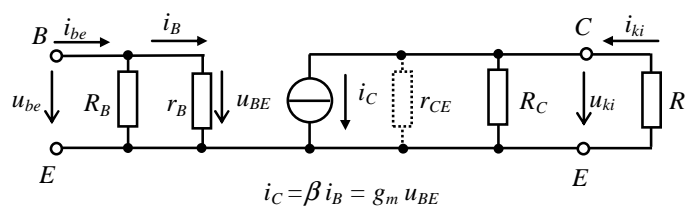
Kimeneti ellenállás:

$$R_{ki} \approx R_C \quad (4.67)$$

Ha az erősítő kapcsolás bemenetére is csatolókondenzátor kerül, a munkapont beállításnál tárgyalt módon biztosítani kell a bázis munkaponti egyenáramát a bázis és a föld közé kötött bázisellenállással (4.27. ábra).

4.27. ábra. Két tápfeszültséggel beállított munkapontú
váltakozó áramú erősítő kapcsolási rajza bemeneti csatolókondenzátorral

4.28. ábra. Két tápfeszültséggel beállított munkapontú,
váltakozó áramú erősítő kisjelű helyettesítő képe bázisellenállással

Bemeneti ellenállás:

$$R_{be} \approx R_B \times r_B = R_B \times \beta r_E \quad (4.68)$$

Változás szempontjából az R_B ellenállás párhuzamosan kapcsolódik a tranzisztor dinamikus ellenállásával (4.28. ábra), a párhuzamos eredőjük lesz a bemeneti ellenállás (4.68).